

Izabela Kapsa*

ELEKTRONICZNA PARTYCYPACJA OBYWATELSKA JAKO PRZEDMIOT BADAŃ

Streszczenie

Elektroniczna partycypacja obywatelska stanowi przedmiot zainteresowania zarówno badaczy, jak i organizacji międzynarodowych oraz instytucji władzy państwowej i lokalnej. Ma to związek z wpływem nowoczesnych technologii na społeczeństwo obywatelskie ze zmianami w relacji obywatel-państwo. Mimo iż jest to stosunkowo nowy obszar badań naukowych, stanowi przedmiot licznych refleksji teoretycznych, a także empirycznych weryfikacji. Artykuł ma na celu usystematyzowanie wiedzy na temat elektronicznej partycypacji obywatelskiej jako przedmiotu badań naukowych. Przedstawia jej ujęcie definicyjne, zawiera przegląd teorii naukowych oraz badań empirycznych prowadzonych w tym obszarze.

Słowa kluczowe: e-demokracja, *e-government*, e-partycypacja, metodologia badań, partycypacja obywatelska

Wstęp

W ostatnich latach daje się zauważyć rosnące zainteresowanie zagadnieniem partycypacji obywatelskiej badaczy – reprezentujących zarówno nauki społeczne, jak i ścisłe, a także organizacji międzynarodowych oraz instytucji władzy państwowej i lokalnej. Ma to związek z wpływem nowoczesnych technologii na społeczeństwo obywatelskie i zaangażowanie obywateli w sferę publiczną. Partycypacja obywatelska stanowi ważny element demokracji, a media cyfrowe mają istotne znaczenie dla włączania obywateli w procesy deliberacji i uczestnictwa w sferze publicznej (Barber, 1994; Mathews, 1994), powodując, że procesy te przyczyniają się do osiągania silniejszej demokracji oraz innowacyjnych usług publicznych (Frederickson, 1996; Dunston i in., 2009; Denhardt i Denhardt, 2015). W tym obszarze przedmiotem polityki oraz badań naukowych stają się: zaangażowanie obywatelskie, partycypa-

* Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, e-mail: izabela.kapsa@ukw.edu.pl, ORCID: 0000-0003-2342-3682.

cja obywatelska, zmiany w procesach demokratycznych, zarządzanie w administracji publicznej, a także przywództwo – jednak nie tyle polityczne, ile w odniesieniu do liderów społecznych.

Artykuł ma na celu usystematyzowanie wiedzy na temat elektronicznej partycypacji obywatelskiej jako przedmiotu badań naukowych oraz uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania badawcze: Czym jest e-partycypacja obywatelska? Jakie ma znaczenie dla współczesnej demokracji? Jakie teorie naukowe podejmują zagadnienie e-partycypacji? A także – w jaki sposób e-partycypacja obywatelska jest badana, przy użyciu jakich metod badawczych? Mimo iż elektroniczna partycypacja obywatelska to stosunkowo nowy obszar badań naukowych, stanowi przedmiot licznych refleksji teoretycznych, a także empirycznych weryfikacji opartych na zróżnicowanym katalogu metod i narzędzi badawczych. Jest badana z perspektywy nauk o polityce i administracji, nauk o zarządzaniu, socjologii, prawa, a także informatyki czy ekonomii.

W artykule przedstawiono ujęcie definicyjne elektronicznej partycypacji obywatelskiej, przegląd teorii oraz metod badań empirycznych prowadzonych w tym obszarze.

Definiowanie elektronicznej partycypacji obywatelskiej

Pojęcie partycypacji obywatelskiej jest definiowane w wąskim i szerokim zakresie i podlega wielu klasyfikacjom. W szerokim ujęciu partycypacja obywatelska może być rozumiana zarówno jako przyłączenie się do dyskusji, jak i aktywny udział w procesie podejmowania decyzji (Sanford i Rose, 2007, s. 407). Może też być traktowana jako synonim władzy obywatelskiej pozwalającej na inkluzję ludzi wykluczonych z procesów decyzyjnych, politycznych i gospodarczych (Arnstein, 2012, s. 13). W wąskim ujęciu oznacza zaś uczestnictwo obywateli w podejmowaniu i realizacji decyzji przez władze i administrację publiczną (Schimanek, 2015, s. 3).

W koncepcji Marca Parésa i Hugona Marcha (2013, s. 7) partycypacja obywatelska obejmuje wszystkie polityczne i społeczne praktyki, za pomocą których obywatele wpływają na sprawy publiczne – od udziału w wyborach, referendach i konsultacjach, po aktywność obywatelską na rzecz realizacji inicjatyw społecznych czy politycznych. W partycypacji obywatelskiej mieści się więc partycypacja społeczna traktowana jako udział jednostek w działaniach zbiorowych podejmowanych w społeczności, do której one przynależą, jak i partycypacja publiczna, która dotyczy zaangażowania jednostek w działania struktur i instytucji demokratycznego państwa, a więc instytucji władzy publicznej oraz zarządzanych przez

nie lub podległych im organizacji sektora publicznego (Brodie i in., 2009).

Znaczenie partycypacji obywatelskiej podkreślano już w latach 70. XX w. w Europie Zachodniej. Zwracano wówczas uwagę, że jej zakres wykracza poza obszar przemysłu (Pateman, 1970), stanowiąc jedną z opcji tzw. trzeciej drogi pomiędzy państwem a rynkiem – celem podejmowanej aktywności jest wywieranie wpływu na organy władzy (Nie i Verba, 1972, s. 2). Później pojęcie to pojawiło się także w dyskusji nad kryzysem demokracji przedstawicielskiej rozumianym jako spadkiem frekwencji wyborczej, malejącą liczbą członków partii politycznych, brakiem zaufania do instytucji władzy czy wręcz anomią społeczną i wraz z rozwojem nowych technologii (już jako e-partycypacja) traktowane było jako panaceum na ten kryzys (Sartori, 2016).

Współczesna forma elektronicznej partycypacji obywatelskiej różni się od tradycyjnej tym, że opiera się na wykorzystaniu nowoczesnych technologii w procesie partycypacji. Przy czym technologia wpływa nie tylko na zmianę procesów komunikacyjnych (informacja jest dostarczana łatwiej, szybciej, bez ograniczeń czasowo-przestrzennych), ale i mobilizacyjnych (jest w stanie włączyć i zaangażować wiele osób). Rozwój nowoczesnych technologii stał się bowiem ważnym akceleratorem zmiany w zakresie zaangażowania społecznego i obywatelskiego, a wpływ nowych mediów – szczególnie internetu – na demokrację, partycypację czy administrację jest o tyle istotny, że skutkuje aktywną i innowacyjną adaptacją nowych rozwiązań jako narzędzi aktywności obywatelskiej (Lubik-Reczek i in., 2000, s. 16).

E-partycypacja jest definiowana jako włączanie obywateli w proces podejmowania decyzji politycznych za pomocą ICT (Macintosh i Whyte, 2006, s. 2; Medaglia, 2012, s. 346; ONZ, 2014, s. 61). Oznacza także zastosowanie mediów cyfrowych jako środków pośredniczących i przekształcających stosunki między obywatelami a rządem i administracją publiczną w celu zwiększenia udziału obywateli (van Dijk, 2010). Technologia w tym obszarze to zatem znaczący czynnik wzrostu partycypacji obywatelskiej w cyfrowym modelu zarządzania państwem (*digital governance*; Sanford i Rose, 2007) oraz w promowaniu bardziej skutecznego społeczeństwa (Sæbø i in., 2008). W opinii wielu badaczy korzystanie z nowoczesnych technologii w istotny sposób wpływa na wzrost poziomu zaangażowania obywateli w sprawy publiczne. Zastosowanie technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) oraz komunikacji internetowej (CMC) we wszystkich rodzajach mediów w celu wzmocnienia politycznej demokracji lub udziału obywateli w procesach demokratycznych nazywane jest demokracją cyfrową (Hacker i van Dijk, 2000, s. 1). Stosowane

zamiennie terminy: demokracja 2.0, e-demokracja czy cyberdemokracja, określają więc taki model demokracji, której celem jest wzrost partycypacji obywatelskiej (Norris, 2003; Manoharan i Holzer, 2012; van Dijk, 2012; Lakomy, 2013; Lindner i Aichholzer, 2020).

Elektroniczna partycypacja obywatelska odnosi się do relacji między sferą polityki i administracji a sferą społeczeństwa obywatelskiego (Fuchs i in., 2006; Sanford i Rose, 2007), obejmując zarówno oddolne inicjatywy obywateli, jak i działania administracji publicznej w celu dostarczania usług publicznych, podejmowania decyzji czy przygotowania oraz wdrażania polityki publicznej. Te formy partycypacji obywatelskiej można zamknąć w bardziej ogólnym podziale na partycypację formalną i nieformalną (Lindner i Aichholzer, 2020). Nieformalna partycypacja obywatelska przejawia się przede wszystkim w działalności nowych ruchów społecznych, zaś formalnie zinstytucjonalizowane mechanizmy partycypacji realizowane są w procesach podejmowania decyzji politycznych.

Dokonując swoistej klasyfikacji i uszczegółowienia tych aktywności, autorzy projektu DEMO-net (Thorleifsdottir i Wimmer, 2006, s. 10) wyróżnili następujące praktyczne obszary wdrażania ICT w celu wspierania e-partycypacji: dostarczanie informacji (strukturyzacja, reprezentacja i zarządzanie informacjami); budowa środowisk wspólnotowych (wspieranie osób wspólnie tworzących społeczności, rozwijanie wspólnych programów oraz kształtowanie i wzmacnianie społeczności); konsultowanie (umożliwienie zainteresowanym stronom przekazania opinii); realizacja kampanii społecznych (w różnych formach protestów, lobbingu, petycji, z wyjątkiem kampanii politycznych); realizacja kampanii wyborczych (wspieranie polityków, partii politycznych i lobbyistów); deliberacja (wspieranie wirtualnych grup dyskusyjnych); dyskusja/dyskurs (analiza wsparcia i reprezentacji dyskursu); mediacja (pomoc w rozwiązywaniu sporów lub konfliktów); planowanie przestrzenne (wspieranie planowania przestrzennego i środowiskowego); sondaż (badanie opinii publicznej); głosowanie (wybory, referenda, plebiscyty). Nawet jeśli ten zestaw wydaje się zbyt obszerny, to nie jest on wyczerpany, bowiem ciągły rozwój ICT powoduje, że wciąż pojawiają się nowe obszary aktywności w tym zakresie.

Przegląd teorii

Wśród licznych opracowań naukowych i analiz poświęconych elektronicznej partycypacji obywatelskiej można wyróżnić te, które odnoszą się do perspektywy teoretycznej e-partycypacji, modeli zarządzania

w administracji publicznej, rozwiązań technologicznych, a także e-party-cypacji rozpatrywanej w kontekście wpływu ICT na jakość życia.

Ramy teoretyczne e-party-cypacji tworzą wskazane w poprzedniej części artykułu ujęcia definicyjne oraz refleksje teoretyczne nad znaczeniem elektronicznej partycypacji obywatelskiej dla demokracji. Poza wspomnianą już e-demokracją drugą koncepcją wskazującą na istotność komunikacji opartej na narzędziach elektronicznych oraz organizacji społeczeństwa obywatelskiego dla udziału obywateli w podejmowaniu decyzji politycznych jest koncepcja demokracji uczestniczącej (Wright i Street, 2007; Papadopoulos i Warin, 2007, s. 445–472). Z połączenia tych dwóch modeli oraz przyjmując, że konstytutywny element demokracji stanowi interakcja oparta na wielokierunkowej komunikacji w relacji państwo-obywatel, powstał partycypacyjny model e-demokracji (Chadwick, 2003, s. 449).

W wielu koncepcjach e-party-cypacja obywatelska jest traktowana jako wskaźnik elektronicznej demokracji (Kersting, 2013; Aichholzer i Strauß, 2016; Kneuer, 2016; Lindner i in., 2016). W teorii Marianne Kneuer (2016, s. 671) e-party-cypacja jest jednym z trzech wymiarów e-demokracji, obok wolnego i równego dostępu do technologii oraz *e-government*. Przebiega w dwóch kierunkach – odgórnym (*top down*), którego istotą jest dostęp obywateli do informacji i możliwość reakcji na inicjatywy rządowe (poprzez strony www, konsultacje online, sondaże, budżety partycypacyjne, e-referenda i *e-voting*) oraz oddolnym (*bottom up*), w którym obywatele mają możliwość wywierania wpływu na projekty polityczne jako ich inicjatorzy i kreatorzy (narzędzia: blogi, FAQ, maile, e-petycje, inicjatywy ludowe, kampanie online). Dzięki połączeniu obu wymiarów powstaje silne partnerstwo, a czynnikiem wzmacniającym partycypację są nowe technologie.

Obok ujęcia Kneuer w literaturze przedmiotu istnieje jednak wiele koncepcji, które ujmują e-party-cypację jako szeroko rozumiane zaangażowanie obywateli w dyskurs z politykami i rządami (Wimmer, 2007) czy udział obywateli w zarządzaniu instytucjami politycznymi (Sæbø i in., 2008). Odnoszą się więc do szerszego pojęcia *e-governance*, koncentrując się na innowacyjności w zarządzaniu państwem (ONZ, 2018) lub wzrost e-party-cypacji stawiają za cel *e-government* (Janet, 2001; Palvia i Sharma, 2007; Perdał, 2014). W wąskim ujęciu zaś odnoszą się do modeli zarządzania w administracji publicznej.

W koncepcji Benjamin D. Huffmana (2017) e-party-cypacja analizowana jest w ewolucyjnym modelu *e-governance*. Uznając je za pojęcie najszersze i zarezerwowane dla działań wzmacniających państwo poprzez elastyczne, integracyjne, partycypacyjne i reprezentatywne podejmo-

wanie decyzji, Huffman ułokował w nim w kolejności: e-partycypację, *e-government* oraz najniżej – ICT/Web 2.0. Klasyfikacja ta wiąże się bezpośrednio z takim procesem podejmowania decyzji publicznych i sprawowania władzy, który sprzyja włączaniu obywateli w te procesy. Uzasadnieniem ujęcia Huffmana jest potraktowanie e-partycypacji jako stanu zarówno oddziaływań rządowych na rzecz uczestnictwa, jak i aktywności samych obywateli (UNPAN, 2005). Powodzenie *e-government* uzależnił przy tym od zaangażowania obywateli m.in. poprzez korzystanie z e-narzędzi uczestnictwa.

W węższym ujęciu e-partycypacja pojawia się jako cel *e-government*, który w najprostszym rozumieniu oznacza dostarczanie informacji i usług publicznych przez internet (West, 2000; Kaczmarek-Śliwińska, 2004). Z jednej strony, *e-government* wprowadza więc zmiany w wewnętrznej organizacji instytucji, gdzie jest wykorzystywany do automatyzacji pracy, poprawienia oraz usprawnienia współpracy pomiędzy różnymi agencjami publicznymi (aspekt wewnętrzny), z drugiej strony, obejmuje działania zewnętrzne skierowane na interaktywną obsługę obywateli i firm (aspekt zewnętrzny) (Grönlund, 2002). Według OECD (2003) kluczowym aspektem dobrej administracji jest zaangażowanie obywatelskie i zaufanie obywateli do władzy, oparte na dostępie do informacji, konsultacji oraz partycypacji. Często podkreśla się przy tym, że to poziom lokalny bardziej niż krajowy sprzyja e-partycypacji ze względu na bardziej bezpośredni związek między życiem obywateli a lokalną administracją (Maria i Rizzo, 2005, s. 89).

Warto jeszcze dodać, że w kontekście partycypacji obywatelskiej powstała także nowa koncepcja administracji publicznej – *Public Service Logic* (PSL). Wskazując na słabości dotychczasowych modeli zarządzania, jak np. *New Public Administration* (NPA) czy *New Public Management* (NPM), w których to eksperci i urzędnicy byli decydentami, a obywatele klientami, użytkownikami usług (NPM był ponadto krytykowany za lekceważenie partycypacji obywatelskiej), autorzy PSL koncentrują się na wartości, jaką dla usług publicznych stanowią ich indywidualni użytkownicy (Strokosch i Osborne, 2020). Dostrzegając integralną rolę usługobiorców i ich udziału w procesie tworzenia usług, wskazują na konieczność uwzględnienia szerszego kontekstu społecznego w zarządzaniu administracją publiczną.

Kolejną grupę analiz e-partycypacji stanowią opracowania, które wskazują na znaczenie technologii, w tym aplikacji mobilnych lub systemów teleinformatycznych w celu świadczenia usług publicznych i podejmowania różnych form partycypacji (Paralic i in., 2002; Polat, 2005; Kubicek i in., 2007; Breindl i Francq, 2008; Kingston, 2013). W takim uję-

ciu należy zwrócić uwagę także na publikacje poświęcone wykluczeniu cyfrowemu i jego konsekwencjach dla elektronicznej partycypacji obywatelskiej. Podczas gdy uwaga badaczy skupiona jest na rosnącym udziale obywateli w korzystaniu z innowacyjnych narzędzi partycypacji, w 2020 r. prawie 40% światowej ludności nie miało dostępu do internetu (Internet World Stats, 2020). Brak dostępu do narzędzia stanowi tu podstawową barierę w doświadczaniu zaangażowania obywatelskiego (Davis, 2010).

W ostatnim zbiorze teorii należy wymienić te, które odnoszą się do e-partycypacji w kontekście jakości życia, a także samoorganizacji ruchów społecznych. Już w odniesieniu do e-administracji znajdziemy opracowania koncentrujące się na poprawie jakości życia obywateli poprzez dostępność usług publicznych, oszczędność czasu, umożliwienie osobom niepełnosprawnym załatwienia spraw w urzędzie bez potrzeby wychodzenia z domu czy wykorzystywanie bazy dokumentów niezbędnych do korzystania z usług administracji publicznej (Kasprzyk, 2011, s. 346–357). Poza narzędziami administracji publicznej istotną rolę w procesach partycypacyjnych odgrywają także media społecznościowe, które ułatwiają tworzenie i promowanie inicjatyw obywatelskich (Lacigova i in., 2012). Są one szczególnie ważne dla młodego pokolenia, które swoją aktywność prowadzi głównie w naturalnej dla siebie przestrzeni wirtualnej. Na jakość życia wpływa także potencjał komunikacyjny i mobilizacyjny nowych technologii wykorzystywany przez wspólnoty lokalne w celu samostanowienia małych społeczności (Bruns, 2011; Coleman, 2005), a także przez nowe ruchy społeczne dla realizacji wspólnych celów (Norris, 2005). Elektroniczna partycypacja obywatelska ma ponadto znaczenie dla realizowania polityki zrównoważonego rozwoju, której fundamentem jest wielowymiarowy i systemowy rozwój oparty na trwałości i systematycznym podnoszeniu jakości życia (Sceri i James, 2010; Kapsa i Musiał Karg, 2019; Stratu-Strelet i in., 2020; Legutko-Kobus, 2021).

Metody badań empirycznych

Obok refleksji teoretycznej elektroniczna partycypacja obywatelska stanowi przedmiot licznych badań empirycznych prowadzonych zarówno w oparciu o metody jakościowe, jak i ilościowe. Znaczną część tych badań stanowią analizy przypadku oraz badania oparte na sondażach lub wywiadach. Nie brakuje też analiz porównawczych oraz instytucjonalno-prawnych.

Ze względu na specyfikę obszaru badawczego, wymagającą uwzględnienia charakterystycznych dla danego przypadku uwarunkowań e-partycypacji, w literaturze przedmiotu znaleźć można wiele opracowań opartych na metodzie *case study*. Są to w znacznej mierze badania e-partycypacji na poziomie krajowym lub lokalnym, w których e-partycypacja analizowana jest z perspektywy obywateli lub działań instytucji władzy, np. analiza partycypacji na poziomie miejskim w Ankarze z perspektywy zawartości stron internetowych (Demirhan i Öktem, 2011) i podobna w odniesieniu do Manchesteru (Kingston, 2007) oraz kilku miast w Grecji (Costopoulou i in., 2021); analiza narzędzi sprzyjających e-partycypacji w *smart cities* na przykładzie Polski (Kapsa, 2017) i w Japonii (Granier i Kudo, 2016); działań wspierających e-partycypację przez władze lokalne w USA (Barnes i Williams, 2012; Reddick i Norris, 2013); cyfrowego państwa na przykładzie Estonii (Szwed, 2018); przykłady projektów dotyczących e-partycypacji w Kolumbii (Abusleme, 2020); na Tajwanie (Chen i in., 2006); w Chorwacji (Bošnjak i in., 2007); w USA (A. Kavanaugh i in., 2014) i narzędzi e-partycypacji – sondażu internetowego w Polsce (Matczak, 2015) czy budżetu partycypacyjnego w różnych miastach na świecie (Rose i in., 2010) i w Estonii (Maerøe i in., 2020).

E-partycypacja stanowi także przedmiot badań empirycznych prowadzonych z wykorzystaniem metody badania ankietowego. Służą one zwykle prezentacji ocen i opinii użytkowników różnych narzędzi i usług lub ich oczekiwań w tym zakresie, dostarczając wiedzy na temat danej społeczności (Bataineh, 2016; Kapsa i Musiał-Karg, 2020) lub w perspektywie porównawczej (Krok, 2020). Analiza porównawcza jest ponadto stosowana w badaniach poszczególnych narzędzi, np. zawartości i funkcjonalności portali z e-petycjami w Wielkiej Brytanii, USA i Rosji (Bershadskaia i in., 2013), a także w szerszej perspektywie – z wykorzystaniem wskaźników e-partycypacji opracowywanych przez organizacje międzynarodowe (Pérez-Morote i in., 2019; Lee-Geiller, 2020). Takim globalnie uznanym wskaźnikiem jest *E-Participation Index* (EPI, 2020), który mierzy ilość dostępnych e-usług publicznych w trzech wymiarach – e-informacji (dostarczanie informacji obywatelom), e-konsultacji (interakcje z interesariuszami) oraz e-decyzji (udział obywateli w podejmowaniu decyzji) w krajach członkowskich ONZ. Wartości indeksu EPI wskazują na poziom strony podażowej e-partycypacji (możliwości oferowane przez rządy), ale nie mierzą strony popytowej (wykorzystanie szans i jakość e-partycypacji). To słabość wielu raportów, których celem jest ilościowe porównanie różnych krajów.

Badania jakościowe e-partycypacji prowadzone są m.in. przez wspomnianą już analizę poszczególnych narzędzi (głównie portali internetowych), ale także metodą wywiadów z ekspertami (Parycek i in., 2014). Nie brakuje też analiz prawno-instytucjonalnych, i to zarówno w odniesieniu do poszczególnych narzędzi partycypacyjnych (budżet obywatelski, e-voting), jak i w szerszym ujęciu – albo w kontekście omówionego już *e-government*, albo np. analizy instytucjonalizacji e-partycypacji w Unii Europejskiej (Molinari, 2011; Lironi, 2016).

Zakończenie

Znaczenie elektronicznej partycypacji obywatelskiej dla współczesnych społeczeństw i państw powoduje, że staje się ona także ważnym przedmiotem badań naukowych. Są one prowadzone zarówno w nurcie teoretycznym, jak i empirycznym przez przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych. Mimo iż elektroniczna partycypacja obywatelska stanowi stosunkowo nowy obszar badań, to dynamika rozwoju nowoczesnych technologii wykorzystywanych w e-partycypacji powoduje, że nie słabnie potrzeba podejmowania analiz teoretycznych, ich empirycznej weryfikacji oraz krytycznej analizy dotychczasowego dorobku nauki w tym obszarze.

Przedstawiony w niniejszym artykule przegląd teorii i badań elektronicznej partycypacji obywatelskiej prowadzi do dwóch wniosków. Po pierwsze, ze względu na swoją specyfikę wynikającą z zastosowania technologii w sferze publicznej, poza dotychczasowym dorobkiem nauki w poszczególnych dyscyplinach, badanie e-partycypacji wymaga także interdyscyplinarnego, bardziej holistycznego ujęcia (Medaglia, 2012). Po drugie, ustalenia badaczy zainteresowanych zarówno poznaniem, jak i rozwojem e-partycypacji mogą (i powinny) stanowić podstawę działania decydentów politycznych. Dotychczasowe badania pozwalają już bowiem ustalić zbiór predyktorów elektronicznej partycypacji obywatelskiej, który wykracza poza jeden często identyfikowany przez polityków czynnik – technologię. Okazuje się bowiem, że poza dostępem do ICT ważna jest również jej jakość i kompatybilność narzędzi, satysfakcja z użytkowania, odczuwalna poprawa jakości życia (poprzez ułatwienie i użyteczność narzędzi), ale także zaufanie do rządu (Zolotov i in., 2018). Zwłaszcza ten ostatni czynnik jest stosunkowo rzadko poddawany weryfikacji w modelach badawczych, co może wskazywać na kierunek dalszych badań i potrzebę podejmowania kolejnych.

Bibliografia

- Abusleme, C. (2020). Cracking the Political Code: The Case of E-participation in Colombia. *eJournal of eDemocracy and Open Government*, 12(2), 192–215. <https://doi.org/10.29379/jedem.v12i2.605>.
- Aichholzer, G., Strauß, S. (2016). Electronic participation in Europe. W: R. Lindner, G. Aichholzer, L. Hennen (red.), *Electronic democracy in Europe. Prospects and challenges of e-publics, e-participation and e-voting* (s. 55–132). Cham: Springer.
- Arnstein, S. R. (2012). Drabina partycypacji. W: *Partycypacja. Przewodnik krytyki politycznej* (s. 12–39). Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Barber, B. (1994). *Strong democracy: Participatory politics for a new age*. Berkeley: University of California Press.
- Barnes, W. B. S., Williams, B. N. (2012). Applying technology to enhance citizen engagement with city and county government. W: H.L. Schachter, K. Yang (red.), *The state of citizen participation in America* (s. 163–194). Charlotte, NC: Information Age Publishing Inc.
- Bataineh, L., Abu-Shanab, E. (2016). How perceptions of E-participation levels influence the intention to use E-government websites. *Transforming Government: People, Process and Policy*, 10(2), 315–334. <https://doi.org/10.1108/TG-12-2015-0058>.
- Bershadszkaya, L., Chugunov, A., Trutnev, D. (2013). E-participation development: a comparative study of the Russian, USA and UK e-petition initiatives. W: T. Janowski, J. Holm, E. Etevez (red.), *Proceedings of the 7th International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance* (s. 73–76). New York: Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/2591888.2591900>.
- Bošnjak, M., Galesic, M., Klicek, B. (2007). Determinants of Online Political Participation in Croatia. *Journal for General Social Issues*, 17(4–5), 747–769.
- Breindl, Y., Francq, P. (2008). Can Web 2.0 applications save e-democracy? A study of how new internet applications may enhance citizen participation in the political process online. *International Journal of Electronic Democracy*, 1(1), 14–31.
- Brodie, E., Cowling, E., Nissen, N., Ellis Paine, A., Jochum, V., Warburton D. (2009). *Understanding participation: A literature review*. National Council for Voluntary Organisations.
- Bruns, A. (2011). Towards Distributed Citizen Participation: Lessons from WikiLeaks and the Queensland Floods. W: P. Parycek, M. J. Kripp, N. Edelman (red.), *Proceedings of the International Conference for E-Democracy and Open Government* (s. 35–52). Edition Donau-Universität Krems.
- Chadwick, A. (2003). Bringing E-democracy Back in: Why it matters for future research on E-governance. *Social Science Computer Review*, 21(4), 443–455. <https://doi.org/10.1177/0894439303256372>.
- Chen, D. Y., Huang, T. Y., Hsiao, N. (2006). Reinventing government through on-line citizen involvement in the developing world: A case study of Taipei city mayor's e-mail box in Taiwan. *Public Administration and Development*, 26, 409–423.
- Coleman, S. (2005). The Lonely Citizen: Indirect Representation in an Age of Networks. *Political Communication*, 22(2), 197–214. <https://doi.org/10.1080/10584600590933197>.
- Costopoulou, C., Ntaliani, M., Filotheos, N. (2021). Evolution of e-participation in Greek local government. *Information Polity*, 1–15. <https://doi.org/10.3233/IP-190174>.

- Darell M. West. (2000). *Assessing E-Government: The Internet, Democracy and Service Delivery by State and Local Government*. Pobrane z: www.insidepolitics.org/egovtreport00.html.
- Davis, A. (2010). New media and fat democracy: the paradox of online participation. *New Media & Society*, 12(5), 745–761. <https://doi.org/10.1177/1461444809341435>.
- Demirhan, K., Öktem, M. K. (2011). Electronic Participation in the Policy Making Process: A Case Study. *International Journal Of eBusiness And eGovernment Studies*, 3(1), 59–78.
- Denhardt, J. V., Denhardt, R. B. (2015). The new public service revisited. *Public Administration Review*, 75(5), 664–672. <https://doi.org/10.1111/puar.12347>.
- Di Maria, E., Rizzo, L. S. (2005). E-Democracy: The Participation of Citizens and New Forms of the Decision-Making Process. W: E. Di Maria, S. Micelli (red.), *On Line Citizenship*. Boston: Springer. https://doi.org/10.1007/0-387-23549-3_4.
- Dunston, R., Lee, A., Boud, D., Brodie, P., Chiarella, M. (2009). Co-production and health system reform – from reimagining to re-making. *Australian Journal of Public Administration*, 68(1), 39–52. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8500.2008.00608.x>.
- EPI. (2020). *The E-Participation Index*. Pobrane z: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/About/Overview/E-Participation-Index>.
- Frederickson, H. G. (1996). Comparing the reinventing government movement with the new public administration. *Public Administration Review*, 56(3), 263–270. <https://doi.org/10.2307/976450>.
- Fuchs, C., Bernhaupt, R., Hartwig, C., Kramer, M., Maier-Rabler, U. (2006). *Broadening eParticipation: Rethinking ICTs and Participation*. Salzburg: IC&S Center.
- Granier, B., Kudo, H. (2016). How Are Citizens Involved in Smart Cities? Analysing Citizen Participation in Japanese “Smart Communities”. *Information Polity*, 21(1), 61–76. <https://doi.org/10.3233/IP-150367>.
- Grönlund, Å. (red.) (2002). *Electronic Government: Design, Applications and Management*. Londyn: Information Science Publishing.
- Hacker, K. L., van Dijk, J. (2000). *Digital Democracy: Issues of Theory and Practice*. Londyn: Sage.
- Huffman, B. D. (2016). E- Participation in the Philippines: A Capabilities Approach to Socially Inclusive Governance. *eJournal of eDemocracy and Open Government*, 9(2), 24–46. <https://doi.org/10.29379/jedem.v9i2.461>.
- Internet World Stats. (2020). Pobrane z: <https://www.internetworldstats.com/stats.htm>.
- Kaaya, J. (2001). Implementing e-Government Services in East Africa: Assessing Status through Content Analysis of Government Websites. *Electronic Journal of e-Government*, 2(1), 40–41.
- Kaczmarek-Śliwińska, M. (2004). *Stan e-government w Polsce*. Pobrane z: <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/7/id/100>.
- Kapsa, I. (2017). Elektroniczna partycypacja obywatelska w miastach typu „smart”. Doświadczenia Polski na tle innych państw. W: A. Kaszkur, A. Laska (red.), *Innowacyjność w warunkach współczesnych miast* (s. 78–99). Bydgoszcz: Wydawnictwo UKW.
- Kapsa, I., Musiał-Karg, M. (2019). Citizen e-Participation as an Important Factor for Sustainable Development. *European Journal of Sustainable Development*, 8(3), 210–220. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2019.v8n3p210>.
- Kapsa, I., Musiał-Karg, M. (2020). E-government in Poland in public data and the opinions of Poles: empirical analysis. W: Ch. Yannis, C. M. Alexandra, S. Demetrios

- (red.), *Proceedings of the 13th International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance* (s. 419–429). New York: Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3428502.3428559>.
- Kasprzyk, B. (2011). Aspekty funkcjonowania e-administracji dla jakości życia obywateli. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 23, 343–353.
- Kavanaugh, A. i in. (2014). Encouraging civic participation through local news aggregation, *Information Polity* 19, 35–56. <https://doi.org/10.3233/IP-140332>.
- Kersting, N. (2013). Online participation: from ‘invited’ to ‘invented’ spaces. *International Journal of Electronic Governance*, 6(4), 270–280. <https://doi.org/10.1504/IJEG.2013.060650>
- Kingston, R. (2007). Public Participation in Local Policy Decision-making: The Role of Web-based Mapping. *The Cartographic Journal*, 44(2), 138–144. <https://doi.org/10.1179/000870407X213459>.
- Kneuer, M. (2016). E-democracy: A new challenge for measuring democracy. *International Political Science Review*, 37(5), 666–678.
- Krok, E. (2020). *Partycypacja Obywatelska*. Toruń: Dom Organizatora.
- Kubicek, H., Lippa, B. and Westholm, H. (eds.) (2007). *Report on State of the Art Approaches, Relevant Disciplines, Key Researchers and Socio-technical Research Issues. DEMO-net: Deliverable 6.1*. Pobrane z: <http://www.demonet.org/demo/aboutdemonet/work-packages/deliverables/delivlist/del6-1>.
- Fung, A. (2006). Varieties of Participation in Complex Governance. *Public Administration Review*, 66, 66–75.
- Lacigova, O., Maizite, A., Cave, B. (2012). eParticipation and Social Media: a Symbiotic Relationship? *European Journal of ePractice*, 16, 71–76.
- Lakomy, M. (2013). *Demokracja 2.0. Interakcja polityczna w nowych mediach*. Kraków: Ignatianum.
- Lee-Geiller, S. (2020). Conditions influencing e-Participation: a cross-country comparative mixed methods analysis. W: Ch. Yannis, C. M. Alexandra, S. Demetrios (red.), *Proceedings of the 13th International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance* (s. 754–761). New York: Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3428502.3428615>.
- Legutko-Kobus, P. (2021). E-partycypacja i ISO 37120 jako wyznacznik implementacji rozwoju zrównoważonego w smart city. *Studia Ecologiae et Bioethicae*, 19(1). <https://doi.org/10.21697/seb.2021.19.1.06>.
- Lindner, R., Aichholzer, G. (2020). E-Democracy: Conceptual Foundations and Recent Trends. W: Hennen, L., van Keulen, I., Korthagen, I., Aichholzer, G., Lindner, R., Nielsen, R. Ø. (red.), *European E-Democracy in Practice* (s. 11–45). Springer International Publishing.
- Lindner, R., Aichholzer, G., Hennen, L. (red.). (2016). *Electronic democracy in Europe. Prospects and challenges of e-publics, e-participation and e-voting*. Cham: Springer.
- Lironi, E. (2016). *Potential and Challenges of e-Participation in The European Union*. Pobrane z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/556949/IPOL_STU\(2016\)556949_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/556949/IPOL_STU(2016)556949_EN.pdf).
- Lubik-Reczek, N., Kapsa, I., Musiał-Karg, M. (2020). *Elektroniczna partycypacja obywatelska w Polsce. Deklaracje i opinie Polaków na temat e-administracji i e-głosowania*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM.
- Macintosh, A., Whyte, A. (2006). *Evaluating how e-participation changes local participation*. Pobrane z: http://www.gov2u.org/publications/Evaluating_eParticipation.pdf.

- Maerøe, A. R., Norta, A., Tsap, V., Pappel, I. (2020). Increasing citizen participation in e-participatory budgeting processes. *Journal of Information Technology & Politics*. <https://doi.org/10.1080/19331681.2020.1821421>.
- Manoharan, A., Holzer, M. (2012). Preface. W: A. Manoharan, M. Holzer (red.), *Active Citizen Participation in E-Government: A Global Perspective* (s. 14–18). Hershey, PA: IGI Global.
- Matczak, P., Mączka, K., Milewicz M. (2015). E-partycypacja: zastosowania sondażu internetowego jako narzędzia partycypacyjnego. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 77(1). <https://doi.org/10.14746/rpeis.2015.77.1.13>.
- Mathews, D. (1994). *Politics for people: Finding a responsible public voice*. University of Illinois Press.
- Medaglia, R. (2012). eParticipation research: Moving characterization forward (2006–2011), *Government Information Quarterly*, 29(3), 346–360. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2012.02.010>.
- Molinari, F. (2011). Institutionalising eParticipation in Europe. W: P. Parycek, M. J. Kripp, N. Edelmann (red.), *Proceedings of the International Conference for E-Democracy and Open Government* (s. 71–82). Edition Donau-Universität Krems.
- Norris, P. (2003). *Democratic Phoenix. Reinventing Political Activism*. Cambridge University Press.
- Norris, P. (2005). The Impact of the Internet on Political Activism: Evidence from Europe. *International Journal of Electronic Government Research*, 1 (1), 19–39. <https://doi.org/10.4018/jegr.2005010102>.
- OECD. (2003). *The e-government imperative*. Pobrane z: https://read.oecd-ilibrary.org/governance/the-e-government-imperative_9789264101197-en#page1.
- ONZ. (2014). *E-government survey 2014 E-government for the future we want*. Pobrane z: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2014>.
- ONZ. (2018). *United Nations E-Government Survey*. Pobrane z: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2018>.
- Palvia, S. C., Sharma, S. S. (2007). *E-Government and E-Governance: Definitions/ Domain Framework and Status around the world*. Pobrane z: http://www.iceg.net/2007/books/1/1_369.pdf.
- Papadopoulos, Y., Warin, P. (2007). Are innovative, participatory and deliberative procedures in policy making democratic and effective? *European Journal of Political Research*, 46, 445–472. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2007.00696.x>.
- Paralic J., Sabol T., Mach M. (2002). A System to Support e-Democracy. W: R. Traunmüller, K. Lenk (red.), *Electronic Government* (s. 288–191). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-540-46138-8_47.
- Parés, M., March, H. (2013). *Guide to Evaluating Participatory Processes*. Government of Catalonia.
- Parycek, P., Sachs, M., Sedy, F., Schossböck, J. (2014). Evaluation of E-participation Project: Lessons Learned and Success Factors from a Cross-Cultural Perspective. W: E. Tambouris, A. Macintosh, F. Bannister (red.), *Electronic Participation* (s. 129–140). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-662-44914-1_11.
- Pateman, C. (1970). *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pérez-Morote, R., Pontones-Rosa, C., Alfaro-Cortés, E. (2019). *Effects of the Digital Divide in E-Participation Development in the UN Countries*. Pobrane z: http://www.thinkmind.org/index.php?view=article&articleid=icds_2019_1_40_10052.

- Perdał, R. (2014). *Czynniki rozwoju elektronicznej administracji w samorządzie lokalnym w Polsce*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Phang, C. W., Kankanhalli, A. (2008). A framework of ICT exploitation for e-participation initiatives. *Communications of the ACM*, 51(12), 128–132. <https://doi.org/10.1145/1409360.1409385>.
- Polat, R. K. (2005). The Internet and Political Participation: Exploring the Explanatory Links. *European Journal of Communication*, 20(4), 435–459. <https://doi.org/10.1177/0267323105058251>.
- Reddick, C., Norris, D. F. (2013). E-participation in local governments: An examination of political-managerial support and impacts. *Transforming Government: People, Process and Policy*, 7(4), 453–476. <https://doi.org/10.1108/TG-02-2013-0008>.
- Rose, J., Rios, J., Lippa, B. (2010). Technology support for participatory budgeting. *International Journal of Electronic Governance*, 3(1), 3–24. <https://doi.org/10.1504/IJEG.2010.032728>.
- Sæbø, Ø., Rose, J., Skiftenes Flak, L. (2008). The shape of eParticipation: Characterizing an emerging research area. *Government Information Quarterly*, 25, 400–428.
- Sanford, C., Rose, J. (2007). Characterizing eParticipation. *International Journal of Information Management* 28(1), 406–421. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2007.08.002>.
- Sartori, G. (2016). *The Theory of Democracy Revisited*. W: R. Blaug, J. Schwarzmantel (red.), *Democracy* (s. 192–196). New York Chichester, West Sussex: Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/blau17412-044>.
- Sceri, A., James, P. (2010). Accounting for Sustainability: Combining Qualitative and Quantitative Research in Developing Indicators. *International Journal of Social Research Methodology*, 13(1), 41–53. <https://doi.org/10.1080/13645570902864145>.
- Schimanek, T. (2015). *Partycypacja obywatelska w społeczności lokalnej*, Warszawa: FISE.
- Stratu-Strelet, D., Gil-Gómez, H., Oltra-Badenes, R., Oltra-Gutierrez, J. V. (2020). Critical factors in the institutionalization of e-participation in e-government in Europe: Technology or leadership? *Technological Forecasting and Social Change*, 164(2). <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120489>.
- Strokosch, K. & Osborne, S. P. (2020). Debate: If citizen participation is so important, why has it not been achieved? *Public Money & Management*, 40(1), 8–10. <https://doi.org/10.1080/09540962.2019.1654322>.
- Szwed, K. (2018). Pozycja ustrojowa rządu Republiki Estonii oraz jego rola w tworzeniu nowoczesnego państwa. *Polityka i Społeczeństwo*, 2(16). <https://doi.org/10.15584/polispol.2018.2.6>.
- Thorleifsdóttir, A., Wimmer M. (red.) (2006). *DEMO-net: Deliverable 5.1. Report on current ICTs to enable Participation*. Pobrane z: https://www.academia.edu/2737661/DEMO_net_Deliverable_5_1_Report_on_current ICTs_to_enable_Participation.
- UNPAN (United Nations Public Administration Program). (2005). *Global E-Government Development Report 2005 – From E-government to E-inclusion*. Pobrane z: <https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2005-Survey/Complete-survey.pdf>.
- van Dijk, J. A. G. M. (2010). *Participation in Policy Making*. Pobrane z: http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/document.cfm?action=display&doc_id=673.

- van Dijk, J. A. G. M. (2012). Digital democracy: Vision and reality. W: I. Snellen, M. Thaens, W. van de Donk (red.), *Public administration in the information age: Revisited* (s. 49–61). Amsterdam: IOS-Press.
- Verba, S., Nie, N. (1972). *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. New York: Harper and Row Publishers.
- Wright, S., Street, J. (2007). Democracy, deliberation and design: the case of online discussion forums. *New Media & Society*, 9(5), 849–869. <https://doi.org/10.1177/1461444807081230>.
- Zolotov, M. N., Oliveira, T., Casteleyn, S. (2018). E-participation adoption models research in the last 17 years: A weight and meta-analytical review. *Computers in Human Behavior*, 81, 350–365. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.12.031>.

Citizens' electronic participation (civic e-participation) as a research subject

Abstract

Citizens' electronic participation (civic e-participation) is of interest to both researchers and international organizations, and national and local government institutions. It is related to the influence of modern technologies on civil society and the changes in civil-state relations. Even though it is a relatively new area of scientific research, it is the subject of numerous theoretical reflections and empirical verification. The article aims to systematize knowledge about electronic civic participation as a subject of scientific research. It presents its definition, provides an overview of scientific theories and empirical research conducted in this area.

Keywords: e-democracy, e-government, e-participation, research methodology, citizen participation, civic participation